

การตีความพุทธภาวะเชิงอัตวิสัยที่มีผลต่องานวรรณกรรม สำคัญของพระอศฺวโฆษ*

Interpretation of Buddhabhāva through Subjectivism Effecting to Ashvaghosh's Written Works

¹พระมหาโกมล กมโล, ชัยชาญ ศรีหาญ,
คชาภรณ์ คำสอนทา และ ธาณี สุวรรณประทีป

¹PhramahaKomon Kamalo, Chaichan Srihanu,
Kachaporn Kumsonta and Thanee Suwanprateep
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author. Email: Pali.2015Kamaro@gmail.com

บทคัดย่อ

อัตวิสัยเชิงวรรณกรรมเกิดจากฐานการมองความจริงเชิงจิตนิยมสัมบูรณ์ ทำให้การคิดเกี่ยวข้องกับโลกแห่งปรากฏการณ์กลายเป็นสื่อ (เครื่องมือ) โดยอาศัยเนื้อหาที่เป็นปรมัตถสัจกับพุทธประวัติ ซึ่งถือเป็นอนุตรียะด้านสมมติสัจ เพื่อนำไปสู่จิตที่สมบูรณ์ ก่อให้เกิดรสทางสุนทรียธาตุกับจิต สื่อที่กระทบกับจิตมากที่สุด คือ วรรณกรรม ซึ่งเป็นเรื่องราวเนื้อหาที่จิตมีการประมวลและส่งผลทันทีกับจิต ลักษณะวรรณกรรมเชิงจิตวิสัยมีผลต่อการสร้างศีลธรรมที่มีฐานจากสัจธรรม งานวรรณกรรมของพระอศฺวโฆษได้สร้างสุนทรียภาพเชิงกุศลจิตให้กับมโนภาพได้อย่างยอดเยี่ยม วิธีการดังกล่าวเกิดจากการหยั่งรู้ความเป็นปรมัตถธรรมของจิตแบบเอกภาพสมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา จนส่งผลให้วรรณกรรมของพระอศฺวโฆษได้รับความนิยมอย่างสูงยิ่ง ไม่มีเรื่องราวพระพุทธประวัติใดงดงามยิ่งกว่าแม้กระทั่งปัจจุบัน

คำสำคัญ: การตีความ; อัตวิสัย; พุทธภาวะ; พระอศฺวโฆษ

Abstract

The subjective literacy occurs from an author who views everything as unity of absolute and conventional truth or perfect idealism which uses worldly phenomena as a medium for combining of absolute with worldly story of the Buddha who was supreme figure in conventional truth for the sake of complete realization. This method reaches highest state of aesthetic taste of mind. The great beneficial medium for teaching dhamma at ancient time was literacy which effects the audiences' mind directly. The supreme literacy deserves the high state of mental cultivation which causes moral based on the truth. The great taste of Ven. Ashvaghosh's literacy works leads to wholesome aesthetics through mental picture telling. Such great method was found through realizing the absolute truth of mind as One unity in Buddhism. His works had led to public popularity, up to nowadays, there found no such perfect story of the Buddha for comparing with.

Keyword: Interpretation; Subjectivism; Buddhabhāva; Ven.Ashvaghosh

บทนำ

การเกิดขึ้นของการตีความเชิงอัตวิสัยหรือจิตวิสัยและภาววิสัยนำไปสู่การเข้าใจโลกทัศน์และความจริงที่นำไปสู่หลักการปฏิบัติและการเข้าถึงสิ่งจริงแท้สูงสุดแตกต่างกันของคนทั่วไป แนวคิดที่เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติธรรมที่ถือแนวคิดแบบภาววิสัยมักนำไปสู่หลักการปฏิบัติที่เคร่งครัดเพื่อนำไปสู่การฝึกฝนจิตให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเข้าใจว่าเป็นสิ่งอื่นต่างหากจากจิต ตรงกันข้ามแนวคิดเชิงจิตวิสัยหรือ อัตวิสัยถือว่าเป้าหมายและเนื้อหาของจิตเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่ภาวะเอกภาพ ส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ และหลักการปฏิบัติธรรมอย่างมาก นักบวชที่มีแนวคิดแบบจิตวิสัยจึงนิยมสร้างงานวรรณกรรม อย่างอิสระ ไร้ขอบเขต ซึ่งนำไปสู่การดำเนินชีวิตเชิงสุนทรียะชั้นสูง ตัวอย่างที่เห็นชัด คือ นักบวชในยุคสมัยที่จิตวิสัยรุ่งเรืองนิยมสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์เป็นส่วนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นความรู้ชั้นสูงด้านสมมติสังขซึ่งมีลักษณะเป็นบุคคลาธิษฐานและปรมาตถสังขซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนธรรมาธิษฐาน (Inthasara, 2007) อย่างสมบูรณ์และกลมกลืน เช่น คัมภีร์ศาสตระ งานประพันธ์บทละคร กาพย์ กวี ดนตรี อย่างอิสระและแฝงให้จิตรู้ภาวะของตัวเองโดยตรง โดยเนื้อหาละครคือเนื้อหาที่สามารถทำให้เกิดกุศลจิตโดยตรง เช่น อัศวโฆษ กาลิหาส อภินวคูปตะ เป็นต้น ล้วนเป็นนักพรตศิลปินและนักปฏิบัติกรรมฐานที่ตระหนักรู้พุทธภาวะทั้งสิ้น

แนวคิดแบบอัตวิสัยของพระพุทธศาสนา

การมองพระพุทธศาสนามีหลากหลาย นักคิดบางท่านยืนยันว่าพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นสังขนิยมคือมองความจริงเชิงภาววิสัย (Objective reality) มากกว่า แต่วิลเลียมส์ มองว่าพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นอัตวิสัยมากกว่าเพราะถือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตตนเองเป็นฐาน (Subjective experience (Studstill, 2008) หลักการมองดังกล่าวส่งผลต่องานด้านวรรณกรรม ปรัชญา และพฤติกรรม เป้าหมายของชีวิตด้วยอัตวิสัย (Subjectivism) ในความหมายทั่วไป คือ แนวคิดที่ว่า ความจริงแท้รู้พิสูจน์ด้วยตัวจิตของบุคคลเอง โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ หรือความต้องการ อาจหมายถึงแนวความคิดส่วนบุคคลที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งตรงข้ามกับความรู้และความเชื่อที่มีพื้นฐานอยู่บนข้อเท็จจริง (Fact) คือ มีลักษณะเป็นจิตในฐานะผู้รับรู้ ในทางปรัชญา คำนี้มักมีความหมายตรงข้ามกับภาววิสัย ในทางอภิปรัชญา อัตวิสัยคือความเห็นว่าเป็นวัตถุอารมณ์ คือ วัตถุทั้งหลายขึ้นอยู่กับจิตในฐานะเป็นตัวการ ในเชิงญาณวิทยา อัตวิสัยถือว่า ความรู้ที่แท้จริงเกิดจากการเชื่อมโยงเข้าสู่จิตภายใน ซึ่งเป็นผลสะท้อนเนื้อหาความรู้ของจิต

จิตเป็นผู้สร้างข้อเท็จจริง อัตวิสัยจะปฏิเสธว่า ความจริงที่เป็นสิ่งที่จิตรับรู้ได้เฉพาะตนเป็นสิ่งยืนยันความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ และตัวมันเอง การมีอยู่ของสรรพสิ่งขึ้นอยู่กับจิตนั่นเอง คือว่า จิตเป็นตัวยืนยันการมีอยู่ของสิ่งต่างๆ พัฒนาการดังกล่าวนำไปสู่การปฏิเสธอำนาจที่อยู่เหนือสิ่งต่างๆ เช่นเทพผู้สร้าง ผู้รักษาและผู้ทำลาย

การตีความพุทธภาวะไปสู่โลกทัศน์เชิงเอกภาพแบบอตีวิสัย

แนวคิดเชิงอตีวิสัยหรืออตีวิสัยเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาด้วยการวิเคราะห์เป้าหมายคือ ความเป็นพุทธะ หรือ พุทธภาวะ (Buddhabhava หรือ Buddha being) แนวคิดดังกล่าวเกิดจากการตีความพระพุทธรูปสมัยทรงปรินิพพาน ที่ทรงตรัสว่า

“อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (Thai Tripitaka, 10/216/164)

พุทธรูปเบื้องต้นกล่าวถึงพุทธภาวะคือการตรัสรู้เป็นอันหนึ่งเดียวกันกับการมีอยู่ของชั้นห้าในฐานะเป็นความจริงปรมาตม์ โดยเริ่มมีการแบ่งหมวดธรรมเป็นสองส่วนคือ 1) ธรรมฝ่ายบุคคลาธิฐาน และ 2) ธรรมที่เป็นธรรมาธิฐาน ซึ่งฝ่ายแรกประกอบด้วยเรื่องราว กระตุ้นให้เกิดการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามลำดับจากศีล สมาธิและปัญญา ส่วนหลักการที่สองเป็นการมุ่งตรงไปที่เป้าหมายคือ จิตในฐานะสิ่งจริงแท้สูงสุด จิตเป็นศูนย์กลางและเป็นสภาวะธรรมที่แท้จริงที่อยู่เหนือสมมติธรรมาธิฐาน

สวากยานส่วนมากที่มีความคิดเห็นแบบแบ่งส่วนคือถือความจริงเชิงกาวิสัย แนวสังนิยมถือว่าการมีอยู่ของความหลากหลายของสิ่งต่างๆ มีอยู่ต่างหากจากจิต ไม่ขึ้นตรงกับจิตจึงถือเอาการมีอยู่หรือการปรากฏตัวของพระพุทธรูปเจ้าในเชิงประวัติศาสตร์และเรื่องราวต่างๆ ว่ามีเนื้อหาต่างหากจากจิตในฐานะที่เป็นบุคคลาธิฐาน ในขณะที่มีกลุ่มที่ตีความเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้าในเชิงธรรมาธิฐานที่มีผลกับจิตโดยตรง ซึ่งทั้งสองแนวคิดนำไปสู่การเกิดขึ้นของการตีความพุทธภาวะเชิงสมมติสังและปรมาตม์สัจในภายหลังของนักปราชญ์ชาวพุทธทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส และเป็นบ่อเกิดของแนวคิดฝ่ายพระพุทธศาสนามหายาน

ประเด็นการตีความเรื่องพระธรรมซึ่งเป็นภาวะที่แสดงความเป็นจริงซึ่งเกี่ยวข้องกับภาวะของพุทธะคือ การตรัสรู้ซึ่งเป็นเป้าหมายหรือแก่นแท้จริงของปรมาตม์ธรรม ได้กลายมาเป็นประเด็นการถกเถียงกันช่วงหลังพุทธปรินิพพาน คนที่ถกเถียงกันย่อมมีความสงสัย เพราะตกอยู่ในภาวะของความคิดปรุงแต่งของความคิดซึ่งมีสัญญาของรูปร่างต่างๆ และเวทนาความรู้สึกพอใจไม่พอใจเป็นตัวปรุงแต่งจิตให้เกิดความคิดเชิงรูปร่าง ขนาด คือ เป็นวัตถุที่มีความหลากหลายแตกต่างกัน (เทศะ) และกาละคือขอบเขตเชิงระยะเวลาในความคิดนั่นเองขึ้นมาซึ่งมีเหตุมาจากการขาดสติและยังไม่รู้แจ้งความจริง การถกเถียงกันจึงเป็นเรื่องของปุถุชนที่ยังไม่รู้แจ้งพุทธภาวะของจิตนั่นเอง การเกิดขึ้นของแนวคิดที่แตกต่าง และขัดแย้งกันจึงมาจากกลุ่มที่ยังยึดติดอยู่กับความคิดปรุงแต่งที่แยกกันเป็นฝักฝ่ายตามหลักเหตุผล ความเชื่อและความพึงพอใจส่วนตัว ส่วนผู้รู้แจ้งความเป็นจริงคือเข้าถึงพุทธภาวะย่อมอยู่เหนือการถกเถียง โต้แย้ง เพราะสิ้นความสงสัยในมหายานศรัทธาปาทศาสตร์ ของอัสวโฆษกล่าวถึงพุทธภาวะซึ่งเป็นประเด็นถกเถียงกันว่า

“พุทธภาวะเป็นธรรมชาติภายในแห่งสรรพสัตว์ เป็นศักยภาพแห่งการหลุดพ้นซึ่งรอการพัฒนาให้กลายเป็นความจริง” (Hakeda, 1967)

“สรรพสัตว์ล้วนครอบครองพุทธภาวะ-ตถาคตธรรม มีความหมายเดียวกันในประโยคว่า สรรพสัตว์ล้วนมีศักยภาพของการเป็นพุทธะ พุทธภาวะจึงหมายถึงศักยภาพของความเป็นพุทธะ” (King, 1992)

พุทธภาวะจึงเป็นการแบ่งภาวะของจิตซึ่งเป็นประเด็นหลักในสมัยเริ่มแรกของการถกเถียงกันจนนำไปสู่หลักธรรมต่างๆ ที่มีการอธิบายตามมาจนนำไปสู่การแยกเป็นกลุ่มนิกายต่างๆ และเป็นการแบ่งกลุ่มคนเป็น 3 อย่างคือ ระดับแรก คือผู้ที่ยังไม่สามารถตระหนักรู้พุทธภาวะของตนได้ในขณะปัจจุบัน เรียกว่า บุคคลธรรมดา ระดับที่สองคือ ผู้ตระหนักรู้แต่ยังอยู่ในภาวะพัฒนาจิตในชุดของการปฏิบัติธรรม และระดับที่สามคือ บุคคลที่รู้แจ้งพุทธภาวะสมบูรณ์เรียกว่า ตถาคต (King, 1992)

นอกจากนั้นการตีความนำไปสู่การจัดกลุ่มของภาวะของจิตที่เป็นอัตวิสัยและภาววิสัย คือ จิตที่เป็นอิสระ คือ เป็นอัตวิสัยมีภาวะของความเป็นหนึ่ง อยู่เหนือกรอบภาษาสมมติ และเหนือกาลและเทศะ ซึ่งมีความสมบูรณ์ในตัว ส่วนจิตที่ติดอยู่ย่อมเป็นสิ่งตรงกันข้ามคือมองเป้าหมายเป็นสิ่งอื่นนอกจากจิตจนทำให้เกิดความคิดเป็นตัวตนที่จะต้องทำสิ่งนั้น สิ่งนี้ รู้สึกถึงความไม่สมบูรณ์ของตนเอง ย่อมกระเสือกกระสนดิ้นรนแสวงหาด้วยอำนาจของความอยากเพราะยังไม่รู้แจ้งภาวะความเป็นเอกภาพของสรรพสิ่งในฐานะปรมาตถธรรม

โดยมากการมองพุทธภาวะเป็นประเด็นในฐานะเป็นแหล่งของศักยภาพของสัตว์ในเชิงเมล็ดพันธุ์ ไม่มีนักคิดท่านใดกล่าวถึงพุทธภาวะในฐานะเป็นอัตวิสัย เนื่องจากกระบวนการคิดเป็นไปในเชิงตรรกะเสีย โดยมากจึงขาดการมองแบบองค์รวมระหว่างปรมาตถสัจและสมมติสัจ จากจุดมอดดังกล่าวทำให้เกิดประเด็นปัญหาของจิตว่า หากยังติดกับสมมติสัจอยู่ย่อมเข้าใจพุทธภาวะเชิงวิถุวิสัยหรือภาววิสัย แต่หากมองหรือตระหนักรู้ปรมาตถสัจคือพุทธภาวะแบบอัตวิสัยย่อมอยู่ในฝ่ายของเหนือสมมติ การมองซึ่งเป็นประสบการณ์ของจิตยังเป็นกระบวนการจัดกลุ่มจิตของบุคคลต่างๆ ในสมัยหลังของพระพุทธานุศาสนายาน และยังคงส่งผลให้เกิดหลักการปฏิบัติคือการรู้แจ้งความคิดอย่างเท่าทันปัจจุบันขณะ คือ นิกายฉานหรือเซน ซึ่งเน้นย้ำเรื่องการรู้แจ้งภาวะแห่งพุทธภาวะหรือปรมาตถ์ของจิตตนที่อยู่เหนือคำพูดหรือความคิดใดๆ คือว่า เมื่อความคิดหยุดจิตตระหนักรู้ปรมาตถ์สัจย่อมเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ด้วยเหตุนี้มหายานจึงให้ความสำคัญหลักคำสอนเรื่องพุทธภาวะ โพธิสัตว์ธรรมและหลักตรีกาย เป็นต้น ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของความเป็นปรมาตถ์ของจิตและปรากฏการณ์แห่งสมมติสัจและปรมาตถ์สัจซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังของการรู้แจ้งปรมาตถ์สัจและการยึดติดในสมมติสัจ

ในสมัยหลังพุทธกาลยังไม่มีแบ่งแยกนิกายเช่นปัจจุบันอย่างชัดเจน เนื่องจากไม่มีการแทรกอำนาจทางการเมืองเช่นในปัจจุบัน คือ หลักธรรมยังมีอิทธิพลเหนือความคิดเชิงอำนาจการเมือง และเป้าหมายของชีวิตยังเป็นการบรรลุถึงความจริงแท้สูงสุดคือปรมาตถธรรม ทุกนิกายต่างมุ่งเป้าหมายที่แท้จริงนี้ การแบ่ง

แยกเป็นนิกาย ศาสนาต่างๆ ที่ปรากฏในปัจจุบันเกิดจากกรอบความคิดแบบอัตนิยมของนักคิดตะวันตกสมัยรุ่งเรืองยุคล่าอาณานิคมซึ่งผ่านการเขียนงานวิชาการ และระบบคิดเชิงเหตุผลแบบตะวันตก โดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการคิดเชิงแบ่งแยกเป็นกลุ่มย่อย เพื่อง่ายต่อการทำลาย และก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่เล็กจนถึงกลุ่มใหญ่ ไม่ใช่การบรรลุธรรมเช่นในวัฒนธรรมเดิมของพระพุทธศาสนา ทำให้นักวิชาการไม่สนใจการตระหนักรู้แต่เปลี่ยนแบบหลักวิชาการแบบนักคิดตะวันตกเท่านั้น ทำให้วัฒนธรรมทางจิตวิญญาณของพุทธที่ยิ่งใหญ่หลายพันปีเหมือนอับแสงลงในสังคมสมัยใหม่

กลุ่มที่ถือว่า สิ่งที่เป็นจริงคือจิต ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับธรรมะ มิ่งองค์ธรรมสมบูรณ์ด้วยตัวของมันเอง ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกับพุทธภาวะ เป็นสิ่งที่มีอยู่แท้จริง เรื่องราวของพระพุทธเจ้า ตัวละครและสิ่งอื่นๆ ทั้งหมดคือ เนื้อหาคืออารมณ์ที่เกิดกับจิตของจิต จิตมีความเป็นจริงแบบปรมาตม์เพราะมีความรู้ตัวเองตลอดเวลา นั่นเอง โดยไม่สามารถแยกจิตออกเป็นเวลาและเทศะ แต่ทุกเวลาและเทศะคืออารมณ์ของจิต หากจิตยังติดสมมติสัจจะอยู่ย่อมเปิดโอกาสให้มีความคิดคือสังขารว่ามีสิ่งอื่นนอกจากจิต คือว่า จิตมีจิตเป็นเป้าหมาย โดยไม่มีสิ่งอื่นเป็นตัวกลางย่อมนำไปสู่การรู้แจ้งจิตโดยตรง จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยการกระทำอื่นใดเพื่อเปลี่ยนแปลงความเป็นจริงของปรมาตม์สัจ และไม่มีผู้เข้าถึงหรือบรรลุถึงนิพพานแต่อย่างใด นี้อธิบายพัฒนาการสูงสุดของจิตขั้นสูง

แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การเกิดขึ้นของมหายานอย่างชัดเจน คือ พระนาคาชุนเถระได้สร้างรูปแบบของญาณวิทยาหรือวิชาวิธี (Dialectic) เพื่อรู้แจ้งความจริงโดยใช้ตรรกะเพื่อไม่ให้ติดอยู่ส่วนใดของความคิดที่เกิดจากโครงสร้างประโยคภาษา ซึ่งอยู่เหนือการยืนยันและการปฏิเสธโดยการข้ามไปสู่ หลักศูนยตาจากนั้นโยคจารของพระวสุพันธุ ได้พัฒนาจิตนิยมแบบอตฺวิสัยจนทำให้หลักคำสอนของฝ่ายมหายานมีความสมบูรณ์แบบเอกภาพของจิตได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งภายหลังเมื่อมีการศึกษาเล่าเรียนธรรมะ หรือเขียนพระสูตรคัมภีร์จะแจ้งให้ทราบถึงหลักความจริงสองอย่างก่อนเสมอเพื่อให้ผู้ศึกษารู้สถานะของจิตตนเอง และการเข้าถึงภาวะพุทธะคือปรมาตม์ในเวลาเดียวกัน การศึกษา ปฏิบัติธรรมก็เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้พุทธภาวะนี้เอง เป้าหมายของมหายานจึงกล่าวถึงนิพพานน้อยมาก เนื่องจากคำว่านิพพานเป็นคำอธิบายเชิงภาววิสัย ทำให้นักคิดรุ่นหลังมักกล่าวถึงพุทธภาวะมากกว่า เช่น นิกายเซน การศึกษาของพุทธศาสนาจึงเป็นการปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งจิตตนเอง ไม่ได้มีเป้าหมายอย่างอื่นใดทั้งสิ้น

ประเด็นการเกิดขึ้นของแนวคิดที่ขัดแย้ง

การตีความเป็นพุทธะ มหายานตีความเป็นอตฺวิสัย ในขณะที่ความคิดทั่วไปตีความแบบอตฺวิสัยหรือภาววิสัย คือมหายานถือว่าพุทธภาวะเป็นอตฺวิสัยคือจิตที่เป็นจริงตลอดเวลา นั่นเอง จิตมีอยู่โดยปราศจากคำพูด การคิดใดๆ ถือเป็นปรมาตฺธรรม ส่วนพระพุทธเจ้าที่เป็นภาววิสัยรับรู้กันผ่านทางภาษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์จึงไม่ใช่พุทธะที่แท้จริงเป็นของฝ่ายทั่วไปซึ่งเกิดได้ด้วยความเข้าใจของคนแบบง่ายๆ คือคนที่ยึดติดในความคิดด้วยความหลงว่าเป็นตัวตนเรา และตัวตนอื่นเพราะขาดความรู้ความจริงปรมาตม์ของจิตซึ่งไม่เป็นตัวตน ความคิดทำให้จิตอยู่ในภาคสมมติคือถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์

(เชิงภาวะวิสัย) ซึ่งวัฒนธรรมการคิดและเหตุผลซึ่งคนในสมัยปัจจุบันใช้เป็นตัวกำหนดในการสร้างองค์ความรู้ด้านต่างๆ และเป็นกระบวนการดำเนินชีวิตที่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจ ซึ่งคนส่วนใหญ่เข้าใจกัน ทั้งนี้เกิดจากการเข้าใจเรื่องปรมาตมธรรมอย่างชัดเจนจนนำมาเป็นเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

หลักคำสอนของมหายานจึงเน้นการประจักษ์แจ้งกับจิตโดยตรง โดยการปฏิเสธความคิดทั้งปวงจนเกิดหลักปรัชญาของมารยมิกะ ซึ่งนาคารชุนเป็นผู้ให้กำเนิด ซึ่งเน้นหลักตรรกะคืออาศัยความคิดเพื่อแก้ปัญหาความคิดโดยที่กระบวนการความคิดเป็นไปตามหลักโครงสร้างภาษาคือ ประโยค 4 แบบคือ ยืนยัน (มี) ปฏิเสธ (ไม่มี) ทั้งยืนยันและปฏิเสธ (มีและไม่มี) (Phra Srīgambhīrāṅṅ (Somjin Sammāpaṅṅo), 2013) ทั้งสามอย่างจัดอยู่ในกระบวนการของการคิด (สมมติ) ซึ่งทำให้เกิดอรรถาเฉพาะที่ปิดบังพุทธภาวะ (จิตปรมาตม) ส่วนประโยคที่ 4 คือ มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ (ทำให้เกิดการหยุดคิดอยู่กับภาวะปรมาตมซึ่งเหนือความคิดใดๆ) นิพพานจึงเป็นภาวะเช่นนี้คือประโยคที่ 4 เพื่อให้เข้าถึงภาวะดังกล่าวจึงมีการพัฒนาสูตรต่างๆ ส่วนฝ่ายทั่วไปยังติดอยู่กับรูปประโยคทั้งสาม (สมมติสัง)

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้หลักการบรรลุนิพพานเป็นเรื่องญาณวิทยาไม่ใช่เรื่องการปฏิบัติใดๆ เพราะการปฏิบัติทำให้เกิดการยึดติดอรรถา จนทำให้พระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุคแห่งนักปราชญ์ เป็นแหล่งสะสมความรู้ เห็นได้ในวัฒนธรรมของธิเบตพุทธที่สืบทอดกระบวนการดังกล่าวมาจากมหาวิทยาลัยนาลันทาเกิดสถาบันศึกษาและสังคมพุทธมากมายทั่วอินเดียและขยายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ทำให้หลักความจริงของพระพุทธศาสนามีความเป็นสากลและยังสามารถนำผู้ดำเนินตามไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้อย่างมีประสิทธิภาพตามเงื่อนไขที่ถูกต้อง

หลักแนวคิดของพระอัสวโฆษ

พระอัสวโฆษ นักปรัชญากวี เกิดร่วมสมัยของพระเจ้ากนิษกะมหาราช (Johnston, 1936) ซึ่งอยู่ช่วง 78-150 A.D. เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา เป็นทั้งนักเขียนกถา กลอน บทละคร นักดนตรี นักปรัชญาที่มีชื่อ ซึ่งเป็นช่วงต่อระหว่างสมัยพระพุทธเจ้าและสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และเป็นช่วงต่อการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาแบบพัฒนาของมหายาน เกิดที่เมืองสาเกตุในตระกูลพราหมณ์และเปลี่ยนมาศึกษาพระพุทธศาสนาโดย พระอาจารย์ปารสวะ สังกัดนิกายไวกาชิกะ และเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นของมหายาน (Bharadwaj, 2007)

ท่านพระกตยยานีบุตรเถระ หลังพระพุทธเจ้า 400 ปี ได้แต่งคัมภีร์ ชญาณปรัสถาน ซึ่งของกลุ่มสรวาสติวาทิน เป็นหนึ่งใน 7 คัมภีร์ ว่าด้วยโลกุตตรธรรม โลกุตตรอินทรีย์ ว่าด้วยสัมปชัญญะ (Phra Srīgambhīrāṅṅ (Somjin Sammāpaṅṅo), 2013) ขึ้นเป็นเล่มแรกในพระพุทธศาสนา และเก็บคัมภีร์ไว้เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดความเข้าใจผิดแก่ผู้อ่านจนยึดติดภาษาสมมติซึ่งพระพุทธเจ้าทรงห้าม และทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากปรมาตมธรรม จึงขอให้พระอัสวโฆษแห่งเมืองสาเกตุแต่งอรรถกถาชื่อ วิชาชาศาสตร์เพื่ออธิบายเนื้อหาของคัมภีร์ชญาณปรัสถาน (Phra Srīgambhīrāṅṅ (Somjin Sammāpaṅṅo), 2013)

โดยตกลงความเห็นว่ คัมภีร์ต่างๆ ต้องระบว่ให้เข้าใจสมมติสัจ และปรมัตถสัจก่อนในบทเริ่มต้นจนเป็นประเพณีของการเขียนคัมภีร์ในสมัยต่อมา เพื่อไม่ให้ยึดติดสมมติสัจ เช่น คัมภีร์มูลมหายิมิกะของพระอาจารย์นาคารชุนเถระ คัมภีร์อภิมัตถสังคหะของพระอนุรุทธาจารย์ เป็นตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุด หลักการดังกล่าวทำให้ผู้ที่มีความรู้แจ่มแจ้งความเป็นจริงของโลกสมมติและปรมัตถอย่างชัดเจนสามารถแก้ปัญหาทุกอย่างได้ ไม่เอนเอียงยึดติดส่วนสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่ง และเป็นเหตุให้บรรลุนิพพานและเกิดสุนทรียรสทางพุทธศาสนา คือว่า เรื่องราวสมมติทำให้เกิดความงมงายกับจิตและหยังเข้าสู่ความจริงปรมัตถได้เมื่อนำสมมติมาเป็นทางเพื่อบรรจบกับปรมัตถ

ประเด็นทางหลักการคิดที่สำคัญในสมัยนี้ถือว่ สมมติและปรมัตถเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โลกและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นถือเป็นเนื้อหาของจิต เรื่องราวของไตรภพที่งมงายยอมทำให้จิตเป็นโสภณ งมงาย (กุศล) โดยธรรมชาติ อิทธิพลดังกล่าวทำให้เกิดการเบงบานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย ส่วนมากเป็นบทกวี ฉันทน์ ร่าย กลอน โคลง จนทำให้ปราชญ์สำคัญล้วนเป็นนักปรัชญานักภาษาศาสตร์และนิยมขับบทกวี เช่น พระอศวกโฆษ พระอภินวคูปตะผู้รจนาลักษณ์สุนทรียศาสตร์สำคัญที่สุดของอินเดีย ซึ่งเป็นนักพรต นิยมศิลปะ และในสมัยหลังต่อมาผู้จะเป็นปราชญ์จึงนิยมรจนาคัมภีร์ (ศูตระ) ในลักษณะฉันทน์ กาพย์ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังมีนิมตรัสพระคาถาเพื่อแสดงลำดับแห่งพระสัทธรรมแก่เวไนยสัตว์ ซึ่งแสดงถึงสุนทรียธาตุชั้นสูงด้านวรรณศิลป์ ความเจริญด้านวิชาการศาสตร์ และศิลป์เป็นจุดเริ่มต้นครั้งยิ่งใหญ่ ที่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเติบโตขึ้นเป็นรูปมีแบบแผน มีคัมภีร์ มีครูบาอาจารย์ และศาสนูปถัมภกเป็นหลักฐาน (Phantharang, 2000)

แนวคิดหลักของพระอศวกโฆษปรากฏในงานหลักคือ มหาภาพยพุทธจริต กาพย์เสาทรณันท์ มหายานศรัทธาตปทศาสตร์ วัชรสูจิ และ สาริปุตระปรภณะ ล้วนเป็นงานที่โดดเด่นทั้งด้านปรัชญาลิกซึ่งมีความงมงายทางด้านบทประพันธ์ กาพย์ ในบรรดางานทั้งหลาย มหาภาพยพุทธจริตและมหายานศรัทธาตปทศาสตร์ ได้รับความนิยมมากที่สุดใพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน (Phra Srīgambhīrañāḥ (Somjin Sammāpañño), 2013) ซึ่งกวีได้นำพุทธภาพซึ่งบรรจุเนื้อหาของสมมติสัจเพื่อนำไปสู่การหยังรู้หลักธรรมคือปรมัตถธรรมจณจิตของผู้เสฟงานวรรณกรรมซึ่งเป็นสิ่งสมมติสัจเกิดสุนทรียภาพคือโสภณจิตซาบซึ้งกับเรื่องราวของพระพุทธเจ้า และอาศัยหลักคำสอนเป็นเพียงสื่อ้นำไปสู่การหยังรู้จิตโดยความเป็นปรมัตถธรรมจิตยอมดำเนินไปสู่การรู้แจ้งซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาตามอำนาจของกุศลจิต บทกวีการขับลำนำ กาพย์ จึงไม่ถือเป็นอุปสรรคของการบรรลุปรมัตถธรรมแต่อย่างใด

ด้วยเหตุนี้เรื่องราวของพุทธประวัติที่นำเสนอในเชิงอุดมคติและทางดำเนินของชีวิตเป็นเรื่องราวที่ได้รับความนิยมเห็นได้จากงานวรรณกรรมสมัยแรกๆ ของพระพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์มหาวัสตุ หรือมหาวัสตุอวทาน ซึ่งแต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 (Winternitz, 1972) ลลิตวิสตระ หรือ ไวกุลยสุตระ ของนิกายสรวาสตีวาทีน (Manavithoolama, 1971) และมหาภาพยพุทธจริตของอศวกโฆษ ล้วนมีเป้าประสงค์ต่อการทำให้เกิดการรู้แจ้งโดยอาศัยประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์แบบพุทธที่ทำให้จิตเป็นกุศลจิตนี้จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้พุทธจริตและคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าจึงได้รับความนิยม

ประเด็นเรื่องพุทธภาวะที่ปรากฏชัดเจนในงานเขียนของพระอศฺวโฆษคือ มหายานศรัทธาปาห-
 ศาสตร์และพุทธจริต หลักความเป็นทวิสัยซึ่งถือว่าสิ่งที่เป็นจริง ณ ขณะปัจจุบันมีความจริงประกอบอยู่
 ทั้งสอง คือ ปรมัตถ์และสมมติเหมือนเหรียญหนึ่งมีสองด้าน เป็นคัมภีร์ชั้นต้นที่แสดงถึงอัตลักษณ์และ
 วัตถุประสงค์ของมหายานตั้งแต่แรกโดยรวบรวมหลักธรรมที่สำคัญว่าด้วยจิตหนึ่ง รูปลักษณะสอง ความยิ่งใหญ่สาม ศรัทธาสี และปฏิบัติห้า รวมถึงหลักศูนยตา คัมภีร์นี้เป็นตำราพื้นฐานของพระพุทธานามหายาน
 ที่ใช้เกือบทุกนิกาย สัมพันธภาพระหว่างจิตหนึ่งกับ 2 รูปลักษณะหมายถึงการมองเห็นสภาพของจิต
 ที่มีลักษณะเป็นสองด้าน ด้านหนึ่งมีสภาพดั้งเดิมมีภาวะเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ไร้ขอบเขต ซึ่งเป็น
 ปรมัตถธรรม และอีกด้านมีสภาพแปดเปื้อน เศร้าหมอง หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์ เป็นจิตที่มี
 อวิชชาห่อหุ้มจึงเป็นเหตุให้ความคิดเวียนว่ายอยู่ในสังสารแห่งสมมติสัจ (Suzuki, 1900) แต่ลักษณะทั้งสอง
 ด้านนี้เป็นสิ่งเดียวกัน อาศัยซึ่งกันและกัน ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ จากแนวคิดนี้เองทำให้จิตเข้าถึงภาวะพ้น
 จากการปฏิเสธโลกสมมติและค้นรณหาปรมัตถ์ในที่อื่นนอกจากสิ่งที่กำลังเป็นอยู่เนื่อง

แผนภาพ: โครงสร้างแนวคิดอัตวิสัยที่เกิดจากการตีความพุทธภาวะ

ลักษณะวรรณกรรมที่แสดงความเป็นอัตวิสัย

ลักษณะวรรณกรรมที่มีความเป็นจิตวิสัยหรืออัตวิสัยจะไม่มุ่งแสวงหาข้อเท็จจริงภายนอกมากนัก เนื่องจากสิ่งภายนอกไม่มีเป้าหมายในตัวเอง เป็นเพียงอารมณ์ของจิตเท่านั้นเพราะจิตมีเป้าหมายและคุณค่าในตัวเอง การมีอยู่ของสิ่งต่างๆ ขึ้นอยู่กับสภาพของจิต แต่คุณลักษณะและพฤติกรรมของจิตคือภาวะของกุศลและอกุศล จิตโดยธรรมชาติเป็นเพียงสิ่งรู้อารมณ์ ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับสิ่งที่ปรากฏเหมือนมีอยู่ภายนอกคือสื่อหรือภาษา ภาษาที่เกิดจากความคิดจึงมีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดเรื่องราวให้สอดคล้องหรือขัดแย้งกัน มักแสดงลักษณะของจิตโดยการเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน ซึ่งภาพนั้นจะถูกโยยงให้เข้าสู่นาฏกรรมเพื่อตระหนักถึงสภาพของจิตว่าเป็นกุศลหรืออกุศลโดยตรง เช่น อุปมา อุปไมยต่างๆ ที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเชิงบทกวี กวี ซึ่งพบมากในงานพุทธจรีต เสาทรนันท์ และกวีนิพนธ์ยุคหลัง

ลักษณะของวรรณกรรมเชิงอัตวิสัยมีลักษณะ 3 อย่างที่เห็นได้ชัด คือ

1) นำไปสู่ความเป็นเอกภาพระหว่างเรื่องราวและผู้เสพวรรณกรรม

จุดหลักของการรับรู้อารมณ์ทุกชนิดของจิตก็คือภาวะสัมพันธ์ของจิตกับอารมณ์ที่ปรุงแต่งในเชิงสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้แต่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสภาพจิตให้เป็นกุศลจิตได้ตลอดเวลา การเสพอารมณ์เชิงจิตสมบูรณ์โดยการตระหนักรู้แบบทวิสัยซึ่งไม่ขัดแย้งกันย่อมนำไปสู่การรู้แจ้งปรมาตธรรมของจิตและอารมณ์ที่จิตรับรู้ครอบงำโดยไม่จำเป็นต้องการสร้างกิจกรรมใดๆ ทางกายภาพ

2) มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของจิต

วรรณกรรมมีผลต่อจิตของผู้เสพโดยตรง การสร้างตัวละครเป็นกระบวนการปรับจิตให้เกิดกุศลจิตเพื่อนำไปสู่การรู้แจ้งความจริงโดยตนเอง รสของวรรณกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของจิตโดยตรง โดยเฉพาะสันติรสที่เกิดจากการรู้แจ้งความจริง เพราะฉะนั้นเนื้อหาของเรื่องราวต่างๆ ในวรรณกรรมเกิดขึ้นกับจิตของผู้เสพโดยตรง โดยเฉพาะกาพย์ โคลง บทขับ เป็นต้นทำให้เกิดความตรึงตรึงและซาบซึ้งนานด้วยอำนาจของกุศลจิต จนสามารถนำจิตให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะของความอ่อนโยน เป็นกุศลวิบากและมีความพร้อมในการแสดงพฤติกรรมออกมาตามคุณสมบัติของจิตที่รู้ตัว โปร่งเบา สะอาดซึ่งเป็นลักษณะของกุศลจิต ซึ่งส่งผลให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างมีศีลธรรม สงบ งดงาม

3) แสดงสุนทรียภาพได้อย่างเสรี

รสของสุนทรียภาพทางจิตสูงสุดคือ สันติรส เกิดจากจิตที่รับอารมณ์และรู้อารมณ์ที่ปราศจากความขัดแย้งระหว่างจิตและเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับจิต สันติรสทำให้เกิดเสรีโดยตัวมันเอง เมื่อจิตเป็นกุศลคือปราศจากโมหะ โลภะ และโทสะย่อมนำไปสู่การพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการสอดคล้องของจิตกับการดำรงอยู่ในภาวะเกิด-ดับแห่งปรากฏการณ์ทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา ความเป็นหนึ่งเดียวของจิตและการรวมเป็นหนึ่งเดียวของสรรพสิ่งกับจิตนำไปสู่การรู้แจ้งความจริงแท้ของจิตทั้งส่วนที่เป็นปรมาตมและส่วนที่เป็นสมมติที่ไม่สามารถแยกจากกันได้แต่ต้องอาศัยกันและกัน

เนื่องจากความหลงทำให้เกิดการคิดว่ามีสิ่งหลากหลายซึ่งมีอยู่ต่างหากจากจิต ทำให้เกิดการซงักขาดสติและหลงคิดว่ามีสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นอื่น (otherness) ไม่ว่าจะป็นวัตถุหรือจิตอื่นๆ ล้วนเกิดจากอวิชชา การที่จิตรู้แจ้งความจริงทั้งสองส่วนไม่แยกจากกันทำให้ภาวะจิตเข้าสู่ความเป็นเอกภาพ ไม่มีความขัดแย้งกัน มีภาวะกลมกลืน ไม่ตั้งคำถาม แต่นำจิตสู่ภาวะของการรู้แจ้งตนเองอย่างชัดเจน รสของศิลปะสูงสุดคือสันติรส (Peace) จึงสามารถมีอิสระจากเงื่อนไขและข้อจำกัดทุกอย่าง อิสระภาพสมบูรณ์จะเกิดได้ก็ต่อเมื่ออยู่เหนือภาวะความขัดแย้งของความคิดสุดโต่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นเอกภาพของจิต ซึ่งเป็นรสของงานวรรณกรรมของพระอศิวโฆษอย่างเห็นได้ชัดเจนซึ่งแสดงเสรีภาพในการแสดงออกทุกอย่าง แต่มุ่งเป้าที่ปรมาตถสัจ

งานวรรณกรรมของพระอศิวโฆษจึงแสดงรสของวรรณศิลป์แบบเอกภาพ เกิดจากจิตและเกี่ยวพันกัน เพื่อพัฒนาจิตให้เกิดกุศลในตัวมันเอง การรับรู้เรื่องราวทั้งทางวรรณกรรม หรือหลักคำสอนเป็นกระบวนการสะท้อนให้จิตรู้แจ้งความจริงเชิงปรมาตถ์ ซึ่งในทางกลับกันเป็นการทำลายความหลงว่ามีสิ่งอื่นนอกจากจิต จนจิตเกิดความโลภอยากได้สิ่งอื่นเหล่านั้น และความขัดเคืองใจที่สิ่งภายนอกคืออารมณ์ไม่เป็นไปตามความอยากของตนจนนำไปสู่ความโกรธ ไม่พอใจซึ่งมีมูลมาจากโทสะ

สรุป

อิทธิพลของการตีความพุทธภาวะเป็นสิ่งที่นำไปสู่การเข้าใจโลกทัศน์แบบสมมติสัจ และปรมาตถสัจ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยแรกส่งผลให้หลักความจริงดังกล่าวเป็นจุดยืนและพัฒนาไปสู่ความเป็นเอกภาพของจิตสมบูรณ์ ในช่วงของพระอศิวโฆษซึ่งเริ่มงานด้วยการเขียนนรธาธิบายขณานปรีสถานชื่อ วิทยาศาสตร์มหายานศรัทธาปาหศาสตรา ด้านหลักการ จากนั้นนำไปสู่การสร้างงานวรรณศิลป์ชั้นสูง คือ พุทธจริตเสานทรนันทะ ซึ่งมุ่งใช้จินตภาพของพระพุทธเจ้าและเหตุการณ์สามัญทั่วไปเชิงสมมติสัจ สู่ภาวะของจิต ซึ่งเป็นปรมาตถสัจอย่างกลมกลืน มีความเชื่อมโยงของบทกวี ภาษาภาพที่วิจิตรและแฝงด้วยอารมณ์ทำให้งานวรรณกรรมของพระอศิวโฆษได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-10 และยังคงส่งผลให้เกิดพัฒนาการความรู้เชิงญาณวิทยาแก่นักปราชญ์ผู้เลื่องชื่อรุ่นหลัง คือ พระนาคารชุน และอสังคะ วสุพันธ์ เป็นต้น มหาภาพยพุทธจริตทำให้ประวัติของพระพุทธเจ้าได้รับการสืบทอดมานับสองพันปีผ่านงานมหาภาพย บทกวีชั้นประณีตสูงสุด กระทั่งปัจจุบัน คุณค่าและสันติรสของวรรณกรรมยังไม่จางไปแม้เล็กน้อย

References

- Johnston, E.H. (1936). *Introduction. Acts of Buddha. Part II.* Calcutta.
- Hakeda, Y.S. (1967). *The Awakening of Faith: Attributed to Asvaghosa.* New York: Columbia University Press.
- King, S.B. (1992). *Buddha Nature.* Delhi: Sri Satguru.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tripitaka: Thai version.* Bangkok: MCU Press.
- Phra Srīgambhīrañāṇ (Somjin Sammāpañño). (2013). *Buddhist philosophy.* Bangkok: MCU Press.
- Bharadwaj, R. (2007). *Vajrsuci of Asvaghosa and Concept of Varnajati through the Ages.* Delhi: Vidyanidhi Prakashan.
- Studstill, R. (2008). Buddhist Egoism and Other Infelicities a response to Paul Williams' Christian Interpretation of Buddhism. *Ars Disputandi.* Volume 8. 22.
- Phantharang, S. (2000). *Mahayana Buddhism.* 4th edition. Bangkok: Health Mind Publisher.
- Manavithoolama, S. (1971). *scripture of Lalitavisatra: Buddha's biography Mahayana* Bangkok: The Fine Arts Department.
- Suzuki, T. (1900). *Awakening of faith into Mahayana.* Chicago: The Open Court pub. Co..
- Inthasara, V. (2007). *The essence of Mahayana philosophy.* 2nd Edition. Bangkok: Thammadar Publisher.
- Winternitz. (1972). *A History of Indian Literature.* U.S.A.